

1934 Hun gikk og strikket

De hadde satt seg ned på stabburstrappa, eller buret som de kalte det i Elvran. Tvillingsøstrene følte de vant krigen den dagen og. De skulle på nytt utføre et viktig oppdrag, bidra med sitt. Det gjaldt ikke bare matauk. Såpass skjønnte de to åtteåringene. Det hadde også noe med bygda og fedrelandet å gjøre. Det var ikke alt de fikk med seg og kunne forklare, men når brødrene ga sine ordre, stilte de opp og gjorde sin plikt. Hvorfor var ikke alltid så viktig. De visste at mor Anne stolte på dem. Nå satt de der som de soldater de følte de var. "*Operasjon kubjelle*" var iverksatt. I hånda hadde de hver sin kubjelle. Oppdragets ordre var klar: "*Ring med bjellene dersom noen utenom familien nærmer seg gården*". Fra sin posisjon hadde de god oversikt over gården og deler av bygda. Vi skriver en tidlig vinterdag i november 1940. Stedet er Kvålsgjerdet i Elvran i Lånke. Den første antydningen til snø var kommet, et tynt hvitt teppe dekket den rimfrosne bakken. Føret var farlig. Mildværet dagene i forveien hadde etterlatt seg glatte skumle flater nå når det hadde frosset på. Snøen kom og la ut sine feller. En måtte trø varsomt på mange vis. Mørket kom allerede ved 16-tiden. Landets tilstand var mørk i seg selv. Det var om å gjøre å utnytte sollyset både bokstavelig og i overført betydning. På stabburstrappa sitter tvillingene Ellen og Aud Kvål. Som gardister vokter sin konge, voktet de sine brødre: Leif, Kåre og Johan. Disse holdt til inne på buret hvor de ved hjelp av to kvernsteiner malte korn. Et klart brudd på okkupantens forbud mot å male eget korn. Alt korn skulle registreres og tilfalle tyskerne.

Med denne innledningen skal vi bevege oss til en stor familie oppe i nordhellingene i Elvran. Familien på Kvålsgjerdet var ikke spesiell hva gjaldt store barneflokker, kampen for tilværelsen, matauk eller slitet. Men de var likevel av de få som kan sies å ha kommet i en særstilling i de harde 30-årene og under krigen ved at mor Anne ble tidlig enke. Ekteskapet og parforholdet var livsforsikringen. De var så avhengige av hverandre. Å bli enke eller enkemann på den tiden kan vel betegnes som en *utfordring* for å bruke et av dagens forslitte uttrykk. Undertegnede har gjennom mange år lært Sigurd Kvål å kjenne. "*Mister Gevingåsen himself*" har fortalte meg mye om oppveksten på 30-tallet, om krigen og om opplevelser og hendelser som gjør inntrykk. Det er forhold som så absolutt bør frem for dagens generasjoner, og det er forhold som en ikke trenger skrive om av respekt for den eller de det gjelder. Slik er livet. En skal ikke gå mange årene tilbake da det var ting en ikke snakket om, men fortiet, blant annet selvmord, ulykker og andre tragiske hendelser. I dag snakkes det kanskje for mye. Media har en lei tendens til å lage underholdning av alt.

Høsten 2015 fikk jeg sitte og snakke med søsknene Ellen og Sigurd Kvål, de to gjenlevende på det tidspunktet av en søskenflokk på elleve. Det var ikke en samtale om armod. Det skinte raskt igjennom hva og hvem det dreiet seg om, nemlig "ho mor". Dette limet i samfunnet. Dette slitermenneske som hadde alle tenkelig og utenkelig stillinger og funksjoner i en og samme person. "*Mor arbeidet hele tiden*", forteller Ellen. "*Da hun gikk fra den ene oppgaven til den andre, gikk hun og strikket*".

Peter Edvard Larsen Kvål, f. 1884, giftet seg med Anne Johnsdatter Fossmo, f. 1889. De overtok Øvre Kvål/Kvålsgjerdet/Kålsjardet gjennom salg fra Ole Kvål. Tidligere hadde plassen vært en husmannsplass. Oldefar til Peter Edvard var Lars Paulsen Kvålsmarken. Han ble født i Trondheim i 1784 og kom til Øvre Kvål via Stokmoen på Stjørdal og senere en plass under Slungård. Han igjen er dermed tippoldefar til Ellen og Sigurd Kvål, samt far til den kjente misjonskvinnen Karen Lorentse Dybdalsbakk. Se *Stjørdalens krønike*, bind 13, side 81. Ellen og Sigurd ble altså født på et selveiersmåbruk, som to av til sammen 11 barn.

Det var ikke innlagt vann. "*Vi bar vatnet inn og vi bar det ut igjen*", forteller Ellen. Slik holdt de det gående til ut på 40-tallet. Da klarte mor Anne å bytte til seg tjeneste fra en rørlegger i Malvik, som kom og fikk lagt inn vann. Det var nok ganske trangt i huset en stund. De lå fire i hver seng, fotende mot fotende. Det var ingen armod, men heller ikke noe overskudd. De måtte tidlig ta et tak. Det var mange munnar å mette. Johan, bror

Peder Edvard og Anne Kvål, som giftet seg i 1911

til Sigurd, fikk en kraftig ørebetennelse som nok medførte noe støy. Tradisjonsfortellingen vil ha det til at Sigurd derfor meldte seg frivillig til å flytte til onkelen og tanta si på Gevingåsen: Alfred og Klara Fossmo. Men det var nok mer realisme enn som så, nemlig plasshensyn, nok munnar å mette - samt at Klara og Alfred ikke hadde barn selv. Sigurd, som åttende barnet i rekken, kom derfor som fireåring til Gevingåsen som pleiesønn. Og der ble han.

I 1934 rammes familien hardt da faren Peter Edvard brått dør i februar. Anne skulle få hele 50 kroner fra Helselaget til å dekke begravelsen. Men Anne maktet ikke å gå fra ungene for å hente pengene. Det ble ikke enkelt for Anne da mannen døde. Hun satt tilbake med en stor ungeflokk. Men Anne var spesiell, en av disse sliterkjerringene vi har hørt om, men knapt trodde fantes. Når Ellen forteller om sin mor, lyser det stolthet og beundring av hele ansiktet. *"Hvordan klarte hun alt?"*, gjentar Ellen flere ganger. Sigurd nikker med. *"Vi led ingen nød"*, sier Ellen, *"vi lærte oss bare nøysomhet"*. Mor Anne hadde ikke klokke og timer å forholde seg til. Det gikk i ett hele døgnet. Hun kunne alt, og gjorde alt, det var ikke noe valg. Hun lærte seg å byttehandle. Fikk tak i det mest nødvendige. Hun kunne ta med smør, ost og andre ting hun hadde laget. Så vandret hun den lange veien til Oscar Berg på Stjørdal og byttet til seg litt klær til ungene, og så vandret hun hjem igjen. Blir ikke det nærmere 3,5 mil? Det var overhode ingen almisje. Manufakturforretningen hadde heller ikke bare gode tider, og byttehandelen var absolutt gjensidig nødvendig. Og slik holdt hun det gående overfor andre tjenester og varer hun måtte ha. Men det krevde arbeid hele tiden. Og ungene måtte tidlig krøkes. Ellen forteller om arbeid på gårdene i bygda til 74 øre dagen. Enkelte bønder snudde nok litt på øret, og var raske til å trekke for kosten, *"men det var ingen som utnyttet hverandre i Elvran"*, forteller Ellen.

De første ungene til Anne og Peder Edvard, trolig i 1926

Bak f.v: Johan, Leif og Signe

Foran f.v: Kåre og Peder

Mor Anne var sist i seng, og først oppe. Om kvelden kokte hun grøt, som stod klar om morgen. Hun gjorde noe hele tiden. Uttrykket *"Hun gikk og strikka"*, er ikke bare sant og et faktum. Men det forteller også så mye i overført betydning. Ikke bare det å gjøre flere ting samtidig, men også rasjonelt, fornuftig og korrekt. Anne lå alltid noen skritt foran. Men selv for et arbeidsmenneske av dimensjoner, som ga alt for sine barn, så hadde det sin pris. Anne fikk etter hvert gallesteinsanfall. Og for vi som har hatt det noen år, vet at det er fryktelig vondt og slår en fullstendig ut. I dag har vi stikkpiller og annen medisin. Den gangen måtte bare anfaller gå over av seg selv. I tillegg slet Anne med diabetes. Til slutt var det ikke mye hun kunne ha i seg. *"Da hun kom på besøk til Gevingåsen"*, forteller Sigurd, *"hadde hun med*

egen dessert. Det var puffet hvete". - "Det var snart det eneste hun kunne ha i seg. Blir ikke mye næring av det", flirer Sigurd når han forteller dette, og det ligger mye beundring overfor sin mor i latteren. Og opp i alt dette, utviklet mor Anne migrene. "Jeg forstår ikke hvordan hun holdt ut", sier Ellen for n'te gang.

Om somrene var mor Anne på Ekervollen. Ellen husker hvordan hun og tvillingsøstera ble trillet innover til vollen i en trillebåre. Sigurd forteller at bestefar Lars Paulsen Kvålsgjerdet, som ble enkemann i 1907, gikk hver dag inn til Ekervollen for å få middag. Og så gikk han hjem igjen. Det var ikke noe som het avstander på den tiden!

Ellen forteller om hvordan ungene regulerte tiden seg i mellom nede ved Mogrinda på Selbuveien. Her vanket det en femøring eller en tiøring hver gang de åpnet grinda for bilistene. Minner litt om hvordan det var i hestetiden. En dag fikk Ellen inn hele sju kroner. Det var en formue.

12. juni 1947

Bak f.v: Johan, Kåre, Peder, Signe, Einar og Sigurd

Foran f.v: Leif, Ellen Andrea, mor Anne, Aud Mathilda og Arne

Når jeg kommer inn på mobbing, så kan Ellen ikke erindre at det var noe slikt. Ordet var vel heller ikke oppfunnet på den tiden. Men hun husker at det var noen kristne moralister i bygda. Det var slik at en ikke fikk gå på kino før en var konfirmert. Ellen kom seg inn på Elvatun noen dager før hun skulle stå konfirmant, og da fikk moralens voktere vann på mølla. De hadde sine spioner ute, og sa fra til læreren. Det kostet Ellen en time "sitt igjen".

Ellen og Sigurd forteller videre om det de følte var litt forskjell på tannlegebehandlingen. Det var nok ikke alle som fikk lik behandling. Sigurd forteller videre om fjordingen, hesterasen som kunne være temmelig sta noen ganger. De brukte en fjording når de skulle på mølla til Johan Morken. Skulle de så på saga, og måtte svinge den andre veien, hjalp det ikke - hesten

svingte mest rutinemessig andre veien uansett. Og så samlet de inn aviser i Lånkebygda som de limte inn mellom skjøtene i panelet som en type isolasjon. Jo, det var en annen tid.....matauk, selvgjort og unnagjort.

Sigurd forteller hvor lett det var for okkupanten under krigen å vite hvor enkelte hadde såkalt ulovlig radio. Da det nærmet seg sending fra London, kom ofte mange til, slik at tilstrømningen av folk ga vel NS og andre en viss formening om hvem/hvor en hadde en radio. Men det var nok ikke bare NS eller såkalte stripete som rapporterte inn sine antagelser, sågar vanlige bygdefolk kunne gjøre det i ren misunnelse. Bror Kåre var en av dem som ble angitt. 1. desember 1941 ble lokale lensmenn pålagt å iverksette kontroll av potensielle ulovlige radioer. Og det synes som lensmannskontoret hadde fått indikasjoner på at Kåre Kvål hadde apparat, og han ble derfor innkalt til forhør, hvor han nektet. Da han ble fortalt at statspolitiet eller tyskerne selv kunne komme, ga han etter og hentet radioen i utmarka hvor den var gjemt. Så uansett om det ikke likes nevnt, var det klart at sambygdinger rapporterte sambygdinger.

Det kom til en del konfrontasjoner mellom NS-ungdom og andre fra bygda under dansefestene som Elvran ungdomslag arrangerte på Elvatun. Bror Peder Kvål ble anklaget etter en ungdomsfest på Elvatun for å ha revet ned en NS-plakat. Kretsføreren i NS sørget da for at Elvatun ble beslaglagt av NS, og flere ble angitt slik at saken med plakaten havnet hos fylkesfører Martens på Steinkjer, og Peder Kvål og Tormod Julseth ble ilagt en bot på hele kr 150.- Det var utrolig mye penger på den tiden.

Søsknene Ellen og Sigurd Kvål, onsdag 7. oktober 2015

Ellen, f. 1932, ble gift Garberg og flyttet til Selbu. I 1947 begynte hun på Selbu aldershjem. Den gangen var ofte arbeidstiden delt opp, slik at hun kunne være på jobben til ulike tider, men ofte sju dager i uka. Og lønnen var 75 kroner i måneden. Det skulle bli omtrent 900 kroner i året. Ellen er i dag enke, bor på toppen av Coopbygget i Selbu. Hun har en datter og to sønner.

Sigurd, f. 1926, ble boende på Gevingåsen dit han kom i 1930. Han ble enkemann for noen få år siden, og ble deretter et ganske så fast innslag på kafeteriaen på Domus på Stjørdal hver dag klokken 09:00. Han har ei datter og en sønn som også bor i nærheten. Sigurd drev husdyrhold fram til 1975, deretter korndyrkning. Det ble også en del skogsarbeid, og i 1968 ble han fast ansatt ved Hommelvik Bruk. I 1944 dro han til Sverige, se *Stjørdalens krønike*, bind 5, side 95. Han har Forsvarsmedaljen og diplom for å ha tjenestegjort i rikets krigsmakt utenfor Norge. Sigurd Kvål er også kjent i forbindelse med funnet av Ragna Kvålen i 1940, som ble myrdet på Gevingåsen. Se *Stjørdalens krønike*, bind 2, side 162. Ellers var det ingen som kjente ferdselsvegene over Gevingåsen bedre enn Sigurd. Sigurd Kvål var et hedersmenneske. Når jeg nå gikk over til "var" og "fortid", er det fordi at midt i utarbeidelsen av dette kapitlet så døde Sigurd Kvål 26. april.

Når en hører om Anne og andre slitere, blir det så paradoksalt å lese en avis, se på TV - og ta inn over seg all sutringen og kravmentaliteten. Vi krever til og med å la oss bli underholdt. Fritiden har blitt et problem. *Fritid* var et ord Anne aldri hadde hørt. Anne og hennes likesinnede sto på for at vi som kom etterpå skulle få det bra. Den arven har vi problemer med å forvalte. I dag gir vi bort landet vårt. Men det har gått noen glimrende gen videre. For når jeg har lært Kvålsfolket i Elvran å kjenne, så er det noe solid. De er ikke redde for å ta et tak. De klarer å få til noe. "*Jeg forstår hvorfor de klarer det, Ellen*"! Takk til "ho mor".